

Kerima Filan

OD ISTANBULA DO DUBROVNIKA I NATRAG¹

FROM ISTANBUL TO DUBROVNIK AND BACK

Sažetak

Knjiga Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana autorice dr. Vesne Miović podastire u diplomatskoj obradi dokumente iz Dubrovačkog arhiva koje su osmanski sultani uputili Republici u vremenu od sredine 15. do početka 19. stoljeća. Na osnovu sadržaja tih sultanskih spisa i istraživanja okolnosti u kojima su izdati autorica je sačinila pregled osmansko-dubrovačkih odnosa. U tom je pregledu pokazala kako su Dubrovčani i Osmanlije, računajući s koristima koje su imali jedni od drugih, tokom tri i po stoljeća održavali vrlo aktivne a (uglavnom) nepromijenjene odnose. Ta studija, utemeljena na historijskim vrelima i uokvirena literaturom, dragocjen je doprinos historiji, kulturnoj historiji i osmanistici, te je u tom smislu vrijedno štivo i za bosanskohercegovačku nauku. Tim se povodom u prikazu skreće pažnja i na uspješnu studiju Dubrovačka diplomacija u Istanbulu, u kojoj ista autorica govori o međudržavnim osmansko-dubrovačkim odnosima iz drugoga ugla.

Ključne riječi: *Dubrovačka republika, osmanska država, međudržavni odnosi*

¹ Prikaz knjige Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, Dubrovnik, Državni arhiv Dubrovnik, 2005, str. 444

Summary

The book entitled The Republic of Dubrovnik in Documents of the Ottoman Sultans by Dr. Vesna Miović presents diplomatic documents kept in the Dubrovnik Archives that the Ottoman sultans sent to the Republic of Dubrovnik, in the period from mid-15th century to the early 19th century. The author made an overview of the Dubrovnik-Ottoman relations; on the basis of the contents of those documents and circumstances in which they were issued. She showed that citizens of Dubrovnik and the Ottomans kept active, (mostly) unchanged relations. The study, based on historical sources and framed in literature, is a precious contribution to history, cultural history and the Ottoman studies and is, in that sense, a valuable piece of reading for the science of Bosnia and Herzegovina. Because of that, this article also draws attention to a successful study The Dubrovnik Diplomacy in Istanbul, in which the same author presents the Ottoman – Dubrovnik interstate relations, from a different point of view.

Key words: *Republic of Dubrovnik, Ottoman Empire, interstate relations*

Podsjetimo li se da je Dubrovačka republika tokom tri i po stoljeća graničila s osmanskom državom, i to od 1482. godine cijelom svojom kopnenom granicom, bit će jasno koliko je mnogo službenih spisa, koje su izdavali različiti nivoi vlasti, moralo kolati između dvije susjedne države. Iako je veliki dio tih dokumenata tokom vremena nestao netragom, broj od 15.000 osmanskih dokumenata upućenih Republici, koliko ih se danas nalazi u Dubrovačkom arhivu, dovoljno kazuje koliko su bile žive osmansko-dubrovačke veze. Među tih 15.000 spisa ima 2.200 onih koje su izdali osmanski sultani u vremenu od 1458. do 1804. godine.

Ove podatke o broju osmanskih dokumenata u Dubrovačkom arhivu prenosim iz knjige *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, u kojoj je Vesna Miović, viša znanstvena suradnica u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, javnosti

podastrla sultanske spise iz Dubrovačkog arhiva. Na koji je način autorica to uradila u najkraćem kazuje sretno izabran naslov knjige. Sultanski dokumenti u ovoj su knjizi predstavljeni i u diplomatskom opisu i kroz rekonstrukciju historije Dubrovnika sačinjenu prema sadržaju tih dokumenata.

Stručnjaci veliku korist od ove knjige imaju u tome što je autorica doista dala potpun diplomatski opis svakoga pojedinog sultanskog dokumenta koji se danas nalazi u Dubrovačkom arhivu. Riječima ‘potpun opis’ želim istaknuti to da čitalac/korisnik uz svaki dokument ima i njegov sadržaj na hrvatskom jeziku (od dva do desetak redaka teksta) sa svim podacima koji mu posve jasno kazuju ko je kome, kada, gdje i zašto izdao taj spis. Osim toga, uz svaki dokument koji je spomenut u objavljenoj literaturi ili u drugim vrelima Državnog arhiva u Dubrovniku autorica je navela i te podatke. Uvjerena sam da će se čitaoci složiti kako ovaj paragraf ne mogu završiti drukčije nego izrazima pohvale i zahvale Vesni Miović za stručno i pedantno obavljen posao; ona je, očito, u dušu upoznala svaki dokument koji je u ovoj knjizi predstavila. To je tek jedan dio onoga što je autorica u ovoj knjizi ponudila.

Opis sultanskih dokumenata obuhvaća gotovo tri četvrtine *Dubrovačke Republike u spisima osmanskih sultana* (137-409) i, samim tim, predstavlja njen najvažniji dio. Obimom manji dio knjige, sačinjen kao „Pregled osmansko-dubrovačkih odnosa prema sultanskim spisima“ (11-135), po svojoj vrijednosti stoji rame uz rame opisu dokumenata. Radeći na inventariziranju i temeljitom sređivanju fonda osmanskih spisa u Dubrovačkom arhivu, a kao orijentalist-osmanist kojemu na tom zahtjevnom putu nije stajala jezična prepreka, Vesna Miović je vrlo dobro znala šta treba činiti s obrađenim dokumentima: istražila je njihov sadržaj i okolnosti u kojima su izdavani te sačinila pregled međudržavnih dubrovačko-osmanskih odnosa, za što su, svakako, „ključni izvor sultanski dokumenti“ (133).

„Pregled“ je ponuđen iz dva ugla, osmanlijskog i dubrovačkog, i to kroz zanimljive podnaslove „Korist Osmanlija“ i „Korist Dubrovčana“. Tako ova studija, na nešto više od stotinu stranica, nudi sveobuhvatan pogled na osmanlijsko-dubrovačke odnose rekonstruirane prema sultanskim dokumentima u Dubrovačkom arhivu (*ahdnamama*, tj. kapitulacijama, *fermanima*, *beratima*,

hatt-i humajunima) i uokvirene odgovarajućom literaturom. Koristi koje su dvije strane imale jedna od druge objašnjavaju kako su i zašto Dubrovčani i Osmanlije tokom tri i po stoljeća održavali gotovo uvijek jednake političke odnose. I kad bi se dogodilo da se jedna strana pokušala nametnuti drugoj diplomacija je hitro reagirala i odnose vraćala u uobičajenu kolotečinu.

Višestoljetna osmanlijska korist od Dubrovnika bio je harač. Dubrovčani su od 1458. osmanskoj državi plaćali harač, u početku sumu za koju se može reći da je bila mala u poređenju s onom koju su kasnije slali sultanu Mehmedu Fatihu nakon njegovoga zauzimanja Bosne (1463) i približavanja osmanske granice Dubrovniku. Visina harača koju je, u nešto povoljnijem iznosu za Dubrovčane, utvrdio sultan Bajezid II (1481-1512) ostat će nepromijenjena do kraja 17. stoljeća. Kako su se mijenjale opće prilike u 18. stoljeću, tako se mijenjao i način plaćanja harača, no tu su korist od Dubrovčana Osmanlije imali sve do početka 19. stoljeća. S druge strane, u vrijeme kad bi kakva situacija zategnula odnose između Republike i Carstva, Dubrovčani bi potegnuli važan argument kako su najstariji osmanski haračari i golemog bi susjeda podsjetili na korist koju uživa od njih.

Jedna druga korist Osmanlija od Dubrovnika bile su vijesti iz kršćanskog svijeta koje su za njih prikupljali Dubrovčani: u vrijeme Sultana Bajezida II o njegovome odbjegli bratu Džemu, sredinom 16. stoljeća o zbivanjima nakon rata Sv. lige protiv Osmanlija, krajem istoga stoljeća, u vrijeme Kiparskog rata, o protuosmanskom savezu među evropskim državama. To su samo one situacije koje su potvrđene sultanskim dokumentima sačuvanim u Dubrovačkom arhivu. Usto, Osmanlije su sa zanimanjem iščekivali vijesti koje su im, zajedno s haračem, u Istanbul donosili poklisari harača. Ali, „čim bi isporučili novosti na Porti, poklisari harača stali bi prikupljati vijesti o Osmanlijama za kršćanske zemlje, rimsku kuriju, Španjolsku, Austriju...“ (50). Tako je, opet, s druge strane, po povratku poklisara Dubrovnik postajao „najbolje mjesto na svijetu za obavijesti o sultanu“ (50).

Upoznajući čitaoc s ovom knjigom, ne mislim se zadržati na svakoj koristi koju je jedna i druga strana imala. Za uvid u zanimljiv sadržaj ove studije bit će dovoljno samo ih spomenuti. Dubrovnik

je Osmanlijama bio važno uporište za prijevoz prekomorskih putnika. U tu su svrhu dubrovačku luku često koristili bosanski beglerbezi kad su upućivali ljude preko mora, kao i bosanski trgovci za putovanja u Misir (Egipat). Dubrovčani su znali Osmanlijama posuđivati brodove za prijevoz robe. Takva je usluga bila izraz pokornosti susjedu, ali u isto vrijeme i dobra karta s kojom je mogla igrati diplomacija. Konzuli, plemići i drugi diplomati imali su pune ruke posla kad se na dubrovačkom tlu odvijala razmjena ratnih zarobljenika, osmanskih i evropskih. Taj je oblik saradnje za Osmanlije bio sama korist, a za Dubrovčane i poprilična opasnost budući da je razmjena, u kompliciranim situacijama, znala potrajati i pune dvije godine (52).

Među koristima koje su Dubrovčani imali od Osmanlija autorica *Dubrovačke Republike u spisima osmanskih sultana* najprije govori o zaštiti suverenosti i cjelovitosti tla dubrovačke države. Ta je korist posebno dolazila do izražaja u vrijeme kakvoga dubrovačko-mletačkog nesporazuma. Više puta su Osmanlije potjerali Mlečane kad bi se ovi, pod kakvom izlikom, zadržali na dubrovačkom tlu duže nego što je bilo prihvatljivo. Istina, kad je sredinom 18. stoljeća nastupilo razdoblje prijateljstva među Mlecima i Osmanlijama, Dubrovčani su malo duže morali čekati na takvu osmansku intervenciju u razrješavanju jednoga slučaja. Ipak, Saraj i tada nije iznevjerio svoga najstarijeg haračara; naložio je bosanskom beglerbegu da riješi spor među državama s Jadrana, što je beglerbeg uradio u korist Dubrovčana na pregovorima održanim u Travniku. Republika je korist vidjela i u tome što su dubrovački trgovci na osmanskom tlu bili oslobođeni carina i drugih nameta na trgovačku robu, te što je dugo vremena imala monopol na prodaju svoje soli osmanskim podanicima. Prodaja soli obavljala se u osmanskoj Gabeli, koja se, zahvaljujući upravo toj aktivnosti, razvila u trgovačko središte pod dubrovačkom kontrolom. Nadalje, Dubrovčani su uživali pravo, zaštićeno fermanom osmanskog sultana, da love koralje u sredozemnim vodama. Jedna od najvažnijih stvari koju su poklisari harača obavljali u Istanbulu bilo je iznuđivanje dozvole za kupovinu osmanske pšenice budući je „dubrovačka zemlja kamenita“ (103), a Dubrovnik je, ustvari, oskudijevao žitom koliko i cijelo Sredozemlje. Do kraja 16. stoljeća Dubrovčani su

uvozili toliko osmanske hrane da su „višak preprodavali drugim zemljama“ (133). Jedno drugo pravo koje je Republika imala bilo je skrbništvo za bosanskohercegovačke katolike, dok su prava drugih katolika na Porti štitili Mlečani, Austrijanci, Francuzi. Najzad, Republika je, zahvaljujući svojim odnosima s Osmanlijama, bila u prilici tražiti obeštećenje svojih podanika kad bi stradali od pljački i razbojništava osmanskih kradljivaca. Dodajmo i to da je ovaj „Pregled...“ potkrijepljen uspješnim prijevodima odgovarajućih sultanskih spisa na hrvatski jezik.

Tako o dubrovačko-osmanskim odnosima govore dokumenti. U stvarnosti se, zacijelo, nije uvijek sve odvijalo onako kako je stajalo na papiru. Sve u svemu, o tim se odnosima može reći kako je „suštinu diplomacije osmanske centralne vlasti u odnosima s Dubrovčanima predstavljalo ‘traženje mjere’. U diplomatskim bojevima s Dubrovčanima Osmanlije su katkad ostavljali dojam naivnosti. To se zbivalo kad god su ‘tražili mjeru’ i strepili od prelaska granice dubrovačke izdržljivosti“ (250).

Ovaj citat, kojim namjeravam završiti upoznavanje čitalaca s „Pregledom osmansko-dubrovačkih odnosa prema sultanskim spisima“, preuzela sam iz jedne druge knjige Vesne Miović. Riječ je o veoma zanimljivom štivu pod naslovom *Dubrovačka diplomacija u Istambulu* (Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2003). Koristim ovaj prikaz knjige o sultanskim spisima da čitaocima skrenem pažnju kako je autorica Vesna Miović u *Dubrovačkoj diplomaciji* ponudila još opširniju „priču“ o dubrovačko-osmanskim odnosima impozantno utemeljenu na izvorima i literaturi. Na tristotinjak stranica autorica i znalački i nadahnuto priča temu koja stoji u naslovu knjige, tako da čitalac na momente pomisli kako u rukama drži historijski roman. Samo ga pri kraju svake stranice podnožne napomene (njihov je broj blizu hiljadu) vrate u stvarnost – sve to što čita nekada je bila nečija stvarnost.

Priča o dubrovačkoj diplomaciji u Istanbulu počinje predstavljanjem poklisara harača, opisom njihovih priprema za put i samoga putovanja, koje se većinom odvijalo kopnom. „Prešavši (dubrovačku) granicu, poklisari su do Foče mogli koristiti dva puta. Obično su putovali preko Starog Slanog i Bileće. Rjeđe su

išli preko Ljubinja, Nevesinja, Mostara te Sarajeva i Travnika. Do Slanog su morali pješaćiti šest do osam sati po terenu nepogodnom za jahanje. Nakon takvog napora zaustavili bi se i u Slanom proveli prvu noć na osmanskome području“ (39). Nije se lako odlučiti šta iz studije o dubrovačkoj diplomaciji u Istanbulu posebno izdvojiti za čitaoca jer je zaista vješto zaokružena u cjelinu. Istaknula sam, i ovdje i naprijed, dijelove u kojima se spominje Bosna i Hercegovina, i to s jednim ciljem: da bosanskohercegovačku nauku i kulturu podsjetim na knjige Vesne Miović kao veoma korisnu literaturu za regionalnu historiju i kulturnu historiju.

U *Dubrovačkoj diplomaciji* autorica je opisala aktivnosti poklisara harača na Porti (prijem kod sultana, darove koje su poklisari donosili osmanskim dostojanstvenicima, pregovore koje su vodili o razmjeni zarobljenika, o kupovini žita, o podršci slobodnoj trgovini i brizi za bosanskohercegovačke katolike, te o kontaktima koje su ostvarivali sa stranim konzulima i diplomatima). Autorica je potom rekla o haraču sve što se iz postojećih dokumenata može utvrditi (kada, kako i koliko se plaćao), proanalizirala je prilike u vrijeme kada je Kara Mustafa, kajmakam velikog vezira, zatražio imovinu dubrovačke vlastele izginule u velikom potresu 1667. i time Dubrovnik doveo u situaciju da vodi svoju „najveću diplomatsku bitku“, rekonstruirala je svakodnevni život poklisara harača u Istanbulu i opisala njihov povratak u Dubrovnik. Ova je knjiga zanimljiva svakome ko je uzme u ruke. Za nju je autorici dodijeljena nagrada *Slobodne Dalmacije* za znanstveno djelo 2003. godine.

Istraživanjem osmansko-dubrovačkih veza na svim nivoima, od međudržavnog do pojedinačnog, Vesna Miović se bavi već više godina. O toj je tematici objavila niz radova s obiljem novih naučnih saznanja. Rezultati njenih istraživanja odlično su uklopljeni u ovdje prikazanim dvjema knjigama, kao i u njenoj prvoj knjizi pod naslovom *Na razmeđu (odnosi na dubrovačko-osmanskoj granici 1667-1806)*, (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti, HAZU, 1997). Završavajući ovaj prikaz o dragocjenom doprinosu koji je Vesna Miović osigurala historiji, kulturnoj historiji, osmanskoj diplomaciji i uopće osmanistici, spomenut ću i njenu četvrtu knjigu u kojoj je objavila rezultate svojih istraživanja o Židovima u doba Dubrovačke republike. Knjiga je izišla na hrvatskom pod

naslovom *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546-1808)*, (Dubrovnik-Zagreb, Zavod za povijesne znanosti, HAZU, 2005) i na engleskom jeziku: *The Jewish Ghetto in the Dubrovnik Republic (1546-1808)*, (Dubrovnik-Zagreb, Zavod za povijesne znanosti, HAZU, 2005).